

УДК: 323.1(=135.1),1878/98“

ИЗГУБЕНАТА ВЛАХИЈА

Никола Минов

Помлад асистент во Институтот за историја на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Скопје

Берлинскиот мировен договор од 1878 година ја прекроил картата на југоисточна Европа. Со ревизијата на Санстефанскиот договор било создадено Кнежевството Бугарија, а Романија, Србија и Црна Гора се стекнале со политичка независност и со извесно територијално проширување. Австро-Унгарија добила право да ја окупира Босна и Херцеговина, како и право на воен гарнизон и на воено-трговски патишта во Новопазарскиот санџак.

Берлинскиот конгрес сепак оставил повеќе отворени прашања. Притоа, дел од прашањата коишто Европа сметала дека ги решила во Берлин, продуцирале нови проблеми и дополнителни тензии во односите меѓу балканските држави. Македонското и албанското прашање останале отворени. Источна Румелија и понатаму останала под османлискиот суверенитет. Грција отворено ги истакнувала своите претензии наспрема Тесалија, Епир и Македонија. Романија изгубила дел од својата територија во полза на Русија, а за возврат ја добила Северна Добруца, кон која претендирала и Бугарија. Покрај значителното територијално проширување на југ, Србија останала незадоволна од статусот на Босна и Херцеговина. Така, доколку до 1878 година источното прашање се однесувало само за Османлиската Империја како целина, „по 1878 година во него беа инволвирани половина дузина манијаџи, бидејќи Берлинскиот конгрес ги доведе Балканците до лудило“.¹

Едно од отворените прашања по Берлинскиот конгрес било прашањето за прецизирање на новата грчко-турска граница. Според членот 24 од Берлинскиот мировен договор, Атина и Цариград биле повикани да се договорат за корекција на заедничката граница, при што во случај на неуспех би следувало посредништво од големите сили. Граничното прашање ја раздвижило политичката елита во Османлиската Империја и во Кралството Грција – првите во обид да ги лимитираат натамошните загуби, а вторите со намера да издејствуваат анексија на поголема територија. Во неколкуте рунди преговори и по низа политички надмудрувања, властите во Цариград и во Атина воопшто не се колебале во своите политички игри да ги активираат

¹ Carlton J. H. HAYES, „A generation of materialism 1871-1900“, *The rise of modern Europe*, New York 1941, 33.

негрчкото и нетурското локално население. Притоа, и едните и другите, излегувале со дијаметрално спротивни гледишта и прикази за етничкото потекло и желбите на населението во односните територии. Во тој контекст, прашањето за новата грчко-турска граница директно ги засегаало влашкото и албанското население во Тесалија и во Епир.

1. Не би биле далеку од вистината доколку констатираме дека од исходот на османлиско-грчките преговори за границата во Тесалија зависело и решавањето на влашкото национално прашање. Тесалија, средновековната Голема Влахија, чии граници во XIII век се протеѓале на југ до Парнас и на север до Серфице,² за влашките дејци претставувала историска основа врз која ги темелеле барањата за влашка држава на Балканот. Европа сепак немала слух за влашките претензии при прекројувањето на балканските граници. Како последица на планираното вклучување на териториите населени со Власи во рамките на проектираната Голема Бугарија, Власите биле само попатно спомнати во алинејата 4 од членот 7 на Санстефанскиот мировен договор (19.2./3.3.1878), во која се вели дека „во местата каде што Бугарите се мешаат со Турци, Грци, Власи (Куџо-Власи) и со други, правично ќе бидат земен предвид правата и интересите на овие народи...“.³ Во Берлин, просторот отстапен за Власите бил дополнително намален. Власите на Берлинскиот конгрес биле спомнати само на 7-та седница (14.6./26.6.1878), кога при ревизијата на договорот од Сан Стефано баронот Хајмерле прифатил задржување на алинејата 4 од членот 7, со изоставање на зборот „Куџо-Власи“.⁴ Во конечната верзија од Берлинскиот мировен договор нема ниту збор за Власите. Имињата „Власи“ и „Куџо-Власи“ од членот 7 од Договорот во Сан Стефано, во членот 4 од мировниот договор во Берлин биле заменети со зборот „Романци“.⁵ Една група влашки дејци упатила и свој мемоар до Конгресот со којшто, во името на историското право, се изјасниле против припојувањето на Тесалија и Епир кон Грција. Во мемоарот, наменет пред сè за конгресните сили од „сродно римско потекло“, Франција и Италија, тие побарале при создавањето на новите држави да се земат предвид и Власите распрскани низ Епир, Тесалија, Албанија и Македонија, за истите да не бидат апсорбирани од страна на грчкиот и словенскиот елемент.⁶ Барањето не било прочитано.⁷

Влашката интелигенција била свесна дека евентуалното приклучување на Тесалија кон Грчкото Кралство би значело крај на сонот за формирање влашка држава на Пинд и во Тесалија. Од таа причина, оние Власи што се отргнале од грчката преградка и ја прифатиле романската пропаганда, започнале целесообразна активност за

² Јон АРГИНТЕАНУ, *Историја на Арми Македонците (Власите)*, s. 1., 1998, 114; Библиографија и повеќе податоци за Голема Влахија можат да се најдат кај Asterios I. KOUKLOUDIS, *The Vlachs, Metropolis and diaspora*, Thessaloniki 2003, 83-88, 139-140 (белешка 27).

³ *Documents diplomatiques, Affaires d'Orient, Congrès de Berlin, 1878*, Paris 1878, 25.

⁴ Исто, 126.

⁵ Исто, 277.

⁶ *Memoratum petrecutu de Romanili din Turchia câtră congresul de la Berlin*, Frăția întru Dreptate, I/11, București 1880, 86-88; Исто, I/16, 127-128.

⁷ Nicolae GEORGESCU, *Un om pentru istorie: Apostol Mărgărit*, Perenitatea vlahilor în Balcani, V-a, Constanța 1999, 109.

неутрализирање на грчките обиди за анексија на Тесалија. Токму во овие идеолошки рамки била сместена и агитацијата на Апостол Маргарит⁸ и на Јоан Карацани⁹ среде влашкото и албанското население во Тесалија и во Епир. Во периодот од 1877 до 1881 година, Маргарит, Карацани и учителите од романските училишта во Македонија, Ѓорѓи Даути и Ѓорѓи Пердиќи, неколкупати минале низ влашките и албанските села во Епир и во Тесалија. Притоа, локалните жители биле поттикнувани да им се спротивстават на грчките барања, прикажувајќи им ги сите зла што би произлегле за нивната егзистенција доколку овие територии ѝ припаднат на Грција.¹⁰ Во 1880 година неуморниот Маргарит отпувал во Цариград од каде што, по подолги разговори со претставници на Портата, се вратил во Трикала и во Мецово и успеал да привлече еден дел од влашките челници.¹¹ По долго советување, следбениците на Маргарит решиле да се здружат со Албанците. На таен собир со албанските лидери во Превеза, по еден „прекрасен говор“ со којшто ги поттикнал Албанците и Власите со оружје да им се спротивстават на грчките амбиции, Маргарит бил прогласен за водач на т.н. влашко-албанско зближување.¹² Истата 1880 година, во потрага по сојузници, Карацани отишол во Италија за кон каузата да го придобие поранешниот италијански министер за внатрешни работи, идниот италијански премиер, со албанско потекло, Франческо Криспи. Не успевајќи во таа намера, Карацани сепак успеал да го убеди внукот на Франческо, адвокатот Антон Криспи, да започнат пропаганда низ италијанскиот печат. Написи во кои авторите се залагале за влашко-албанска држава на Балканот и кои биле насочени против грчката анексија на Тесалија биле објавувани во официјалниот весник „Реформи“, потоа во весникот „Италија“, печатен на француски јазик, како и во провинциските весници. По лична интервенција на Франческо Криспи кампањата набргу била прекината.¹³ И самиот Маргарит започнал силна медиумска кампања против грчката анексија на „влашко-албанските земји“. Во една брошура од 1879 година, целосно посветена на побивање на тезите за грчкиот колорит на Епир, Маргарит пишува дека „Грчкото население од гореспоменатите населби (села во Епир, во Загори и во Гревенско, б.н.) во споредба со влашкото население од големите градови и влашките села (бидејќи најмалото влашко село има најмалку 200 куќи) е онака како што се фелахите (селани земјоделци, б.н.) од Египет во споредба со христијаните и Арапите од градовите. Покрај тоа, Власите ја поседуваат земјата – нивната татковина – додека грчките селани од руралните области се земјоделци кои живеат на земја што им припаѓа на Турците... На погоре кажаното за влашкото население од Епир мора да се додаде и постоењето на 40 просперитетни влашки села, ситуирани на источните падини на Пинд, од Мецово

⁸ Апостол Маргарит (Влашка Блаца, 1832 – Битола, 1903) – Влав од Македонија. Генерален инспектор на романските училишта во Османлиската Империја и главен експонент на романската пропаганда во империјата.

⁹ Јоан Карацани (Авдела, 1841 – Јаш, 1921) – Влав од Македонија. Член-основач на Романската академија на науките.

¹⁰ Ioan CARAGIANI, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, (фото-типно издание), București 2000, VII; Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, București 1940, 336.

¹¹ *Familia*, XVI/55, Oradea-Mare, 24.7.1880, 356.

¹² I. CARAGIANI, *цит. дело*, VII.

¹³ Исто.

до границата со Грчкото Кралство. Овие села се познати како влашки села во Ас-пропотамос и тие ѝ припаѓаат на Трикалската каза. Грците од Епир се малцинство во споредба со влашкиот елемент; но ако ги додадеме албанскиот елемент и муслиманите од Јанина, Арта, Парга, Парамитиа, Филатес, Аргирокастро, Корча итн., прекрасното 'целосно грчко' население во Епир не е ништо друго освен имажинација на креативните писатели и на грчката публицистика¹⁴.

Како последица на агитацијата на Маргарит се активирале и влашките арматоли. Според Јорџи Ѓицеа, под водство на Гогу Мишу¹⁵ од Периволи, во 1877 година бил изготвен план за востание и за создавање независна влашка држава, која требало да ги опфаќа пределите Пинд, Загори, Малакаши, Олимп, Еласона, Хаша, Гревена, Костур и Бер.¹⁶ Всушност, се работи за територии што го сочинувале централното јадро на земјите населени со Власи. Во подготовката на востанието активно учество зеле капиданите Гарелја, Пуљу, Макри, Чукадана, Ѓулека, Гогу, Пала, Џумерка и браќата Беи, кои воделе сметка за регрутирањето и за обуката на борците. Било собрано големо количество оружје и складирано во камуфлирани и добро чувани места.¹⁷ Атина со тревога дознала за целите на подготвуваното востание. Со знаење на грчката Влада и на цариградската Патријаршија, локалните власти биле известени за дејноста на Гогу Мишу и на востаниците.¹⁸ Османлиската војска на препад навлегла во Периволи. Дobar дел од влашките челници, на чело со Мишу, биле затворени и прогонети во Мала Азија. Складиштата со оружје паднале во рацете на Османлиите. Следувале репресии во Периволи и во околните влашки села. Дел од востаниците биле уапсени и обесени. Најголемиот дел од нив сепак успеале да се спасат и започнале борба со турско-албанските војски. Познавајќи го добро теренот на Пинд и помагани од локалното население, востаниците успеале да се одржат и да им нанесат неколку порази на албанските потери. Ваквата состојба ги принудила Османлиите да прифатат преговори со востаниците и да дадат општа амнестија. Со исклучок на Гогу Мишу, чијашто судбина по апсењето останува непозната,¹⁹ на протераните водачи им било дозволено да се вратат од Мала Азија во Македонија.²⁰

¹⁴ UN VALAQUE EPIROTE, *Refutation d'une brochure grecque*, Extrait du Courrier d'Orient, s. 1, 1879, 12.

¹⁵ Гогу Мишу бил долгогодишен советник на министерот за полиција во Цариград и активен учесник во задушвањето на Критското востание во 1869 година, каде што за својата храброст добил три ордени од османлиската Влада (I. VOLOAGĂ, *Comuna Perivole, Lumina – Revistă poporană a Românilor din Imperiul Otoman* (Bitolia), V/3, București, 1907, 88).

¹⁶ Јорџи ЃИЦЕА, *Од минатото на Ароманците, Јуначки дела и ликови на арматоли*, Скопје 2002, 36.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Георги ДАСКАЛОВ, *Армъните в Гърция, История на един непризнат народ*, София 2005, 63.

¹⁹ Според една теорија, Мишу бил протеран во Бодрум, Мала Азија. Според друга теорија, бил протеран во Берат, а според трета, Англичаните го зеле под нивна заштита и му дале висока функција на Кипар (Anastase HĂCIU, *Aromâni, Comerț, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizație*, Ediția a II-a, Constanța, 2003, 98, белешка 9).

²⁰ J. ЃИЦЕА, *цит. дело*, 37.

Тешко е да се утврди вистинитоста во тезата на Ѓицеа за влашкиот карактер на востанието на Мишу и желбата на востаниците да извојуваат создавање на независна влашка држава. Факт е дека востаничките акции во југозападна Македонија во овој период биле спонзорирани и координирани од Атина и некои автори, меѓу кои и букурешките воспитаници Димитри Абелеану и Анастасе Х'чу, сметаат дека Мишу работел за грчките интереси, со договор и знаење на Патријаршијата.²¹ За жал, во достапната документација од грчка провениенција што го разгледува учеството на Власите во востаничките дејства во југозападна Македонија, не успеавме да најдеме потврда за која било од двете тези. Гогу Мишу и востанието во Периволи воопшто не се спомнати.²² Дополнителна конфузија внесува мислењето на одредени грчки автори дека Гогу Мишу живеел и дејствувал во последната четвртина на XVIII век и бил убиен од Али-паша Јанински околу 1788 година.²³ Спротивставените и непотврдени тези ги оневозможуваат сите обиди да се направи прецизна реконструкција на настаните и да се утврди дали е Гогу Мишу митски или реален лик. Затоа и прашањето за карактерот на востанието во Периволи го оставаме отворено.

2. Влашкиот протест против приклучувањето на Тесалија кон Грција финиширал на дипломатски терен. Во февруари 1881 година во Цариград започнала нова рунда во грчко-турските преговори за границата. На 25 март до амбасадорите на големите сили во османлиската престолнина била испратена статистика во која било посочено дека во реонот на Пинд, од Самарина до турско-грчката граница, во 70 села живееле 150 000 Власи, чиј општ број во Епир и во Тесалија достигнувал до 200 000 души.²⁴ На 8 јуни бил испратен и меморандум подготвен од Апостол Маргарит, насловен „Меморандум од претставниците на влашките делегати од Македонија, Епир и Тесалија до амбасадорите во Константинопол“, во кој, меѓу другото, пишува:

„...Власите од Тесалија, Епир и Македонија, обединети со муслиманите од овие региони, се во огромно мнозинство во однос на Грците. Но тоа што Власите и муслиманите ги прави супериорни над Грците е фактот што тие се единствените сопственици на земјата и местата во коишто живеат, а тоа значи дека се вистинските жители, вистинските граѓани на земјата... Па сепак Европа, доведена во заблуда, сака на нејзините вековни и легитимни сопственици да им одземе еден дел од оваа земја за да ја даде на еден туѓ народ... Сега тие се загрозувани од целосна национална катастрофа, преку анексијата од страна на Грција на 40 села во регионот на Трикала, каде што Грците се во безначајно малцинство во однос на Власите и муслиманите, како и во градовите Трново, Лариса, Велестино, Кардица итн., пазарите во Зарку, Сиготи и Дамаши, каде што Власите во зимскиот период се помногубројни и супериорни над Грците во секој поглед... Една од главните причини

²¹ Dem. ABELEANU, *Neamul Aromânesc din Macedonia*, București, 1916, 15; A. HÂCIU, *цит. дело*, 97-98, белешка 9.

²² Εύαγγέλου ΚΩΦΟΥ, *Η Επανάσταση της Μακεδονίας κατά το 1878, Ανέκδοτα προζενικά έγγραφα μετά συντόμου ιστορικής επίσκοπήσεως*, Θεσσαλονίκη 1969, 187-194.

²³ Θεόδωρος Κ. Π. ΣΑΡΑΝΤΗΣ, *Το χωριό Περιβόλι Γρεβενών*, Αθήνα 1977, 96-98; Α. Ι. ΚΟΥΚΟΥΔΙΣ, *цит. дело*, 241-242.

²⁴ *Româniile de la sud de Dunare – Documente* – (Coordonată de Stelian BREZEANU și Gheorghe ZBUCHEA), București 1997, 165.

за зачувување на јазикот и националноста на влашкиот народ беше османлиската доминација, бидејќи османлиските власти уште од почетокот им дозволија на Властите да си ги зачуваат специфичностите на својата раса, додека пак Грците се трудеа и сè уште се трудат да ги погрчат Власите... Што ли ќе се случи кога Власите ќе бидат дел од грчката држава и целосно ќе зависат од Грците? ...Во таков случај очајниот влашки народ би бил поведен од инстинктот за опстанок и би се свртел кон сите можни средства што се во негова моќ, со цел да се заштити и... да го спаси своето битисување... Во иста положба ќе се најдат и Албанците... кои ќе се солидаризираат со Власите... и ќе бидат принудени да формираат банди за да се спротивстават на анексијата, а во случај на неуспех ќе се препуштат на разбојништво...“²⁵

Овој Меморандум воопшто не бил земен предвид.²⁶ Напротив, делегатите наишле на студен прием кај европските амбасадори. Германскиот амбасадор не ги ни примил претставниците на влашкиот народ и тие биле принудени својата мака да ја изложат пред аташето на Германската амбасада во Цариград. Делегацијата не била примена на аудиенција ниту во Британската амбасада, бидејќи „амбасадорот не бил дома“. Истата судбина ја имал и обидот на делегатите да се сретнат со францускиот амбасадор.²⁷ Рускиот амбасадор индиректно ѝ се заканил на влашката делегација. Откако му било речено дека Власите се соочени со две зла од коишто помалото е останувањето во рамките на Османлиската Империја, амбасадорот одговорил: „Внимавајте, вие земате голема одговорност. Вашите земји не се населени само од Власи, таму има и Грци, Албанци и муслимани. Европа не може да води сметка за сите тие индивидуални интереси. Требаат жртви. Со оглед на тоа што Грција е најблизу, ние мислиме дека вашите територии можеме да ги приклучиме кон неа. Вие сега се спротивставувате на европско решение и со тоа врз вашите плеќи ги земате последиците од сè што може да се случи!“²⁸ За разлика од своите колеги, австроунгарскиот амбасадор покажал жив интерес кон прашањето, но бил немоќен да им излезе во пресрет на влашките барања. Најголемото разочарување пристигнало од човекот од кого најмногу се очекувало – италијанскиот амбасадор Де Корти. Иако делегатите играле на картата „заедничко потекло на влашкиот и италијанскиот народ“, Де Корти ги игнорирал главните поенти во влашкото барање и инсистирал на поправка во дел од текстот на Меморандумот, во којшто пишувало дека „Европа, доведена во заблуда, сака на нејзините вековни и легитимни сопственици да им одземе еден дел од оваа земја за да ја даде на туѓ народ“. Видно налутен, италијанскиот амбасадор

²⁵ Државен архив на Република Македонија (натаму: ДАРМ), fond Casa Regală, мф. 1509, dosar 46/1881, *Mémoire présenté par les délégués Valaques de Macédoine, d'Épire et de Thessalie aux ambassadeurs a Constantinople*, 1-4.

²⁶ Според поранешниот италијански в.д конзул во Битола, Михаил Пинета, при конечното решавање на граничното прашање решавачка улога одиграл германскиот канцелар Бизмарк, кој во пријателска форма го советувал султанот да се откаже од едно парче земја што често би му предизвикувало главоболка (Mihail PINETTA, *Apostol Margarit*, Iași 1940, 11).

²⁷ ВЪСТИТЕЛЕВЪ, *Бългължски върху кознитъ и домогванията на елинизма въ Македония отъ най ново врѣме*, София 1904, 21-23.

²⁸ Исто, 20-21.

остро им одговорил на делегатите дека Европа не им краде земја на Власите туку, напротив, им ја гарантира сопственоста врз неа.²⁹

На 2 јули 1881 година била потврдена новата грчко-турска граница, со која пого-лемиот дел од Тесалија и регионот Арта во Епир ѝ биле дадени на Грција. На 18 јули влашките делегати доставиле втора петиција против отстапувањето на Тесалија поради „очајот и загриженоста што беа предизвикани кај влашкиот народ поради веќе потпишаната конвенција“. Во неа на амбасадорите на големите сили во Цариград по вторпат им била образложена критичната положба во која ќе се најдат влашките интереси доколку на Грција ѝ се отстапи „толку значаен дел од територијата на која со векови живее влашкиот народ“.³⁰ Како што и можело да се очекува, петицијата немала никаков ефект. Во очај, од влашка страна, биле упатени закани дека заедно со 15 000 Албанци, Власите ќе се спротивстават на грчкото навлегување во Тесалија, како и дека околу 300 – 400 вооружени Албанци и Власи ќе ги киднапираат грчкиот крал Георгиос и неговите министри во моментот кога тие за првпат ќе ја посетат новата провинција.³¹

Протестите и заканите биле залудни. Сонот за Голема Влахија – срушен.

3. Несомнено, главна улога во сите овие настани играл Апостол Маргарит. Тој лично одел од село до село и ги собрал потребните потписи, ги избрал локалните лидери и ги предводел во Цариград, иако официјално не бил дел од влашката делегација. Се поставува прашањето: За кого во случајот работел Маргарит? За грчката историографија не постои сомнение дека делото на влашкиот лидер било режирано во Букурешт и помагано од Австро-Унгарија.³² Сепак, односот на официјален Букурешт ни од далеку не ги поддржува ваквите тврдења. Во септември 1876 година Романија ѝ понудила сојуз на Грција, а романскиот министер за надворешни работи, Николае Јонеску, изложил детален план пред грчкиот амбасадор во Букурешт, Клеон Рангавис, во којшто целосно ги жртвува влашките интереси. Индикативни се првите две точки од понудениот договор:

1. Романија изјавува дека не посакува територијално проширување (во Османлиската Империја, б.н.) и не бара посебна заштита за своите сонародници во Турција.

2. Таа искрено признава дека Грција има право да бара територијално проширување (кон север, во Тесалија, во Епир и во Македонија, б.н.) и да ги заштити своите сонародници дури и во земјите на коишто живеат Романци. Уиите повеќе, Романија е подготвена со сите сили да ѝ помогне на Грција за да ги оствари овие две цели.³³

²⁹ Исто, 22.

³⁰ Драги ГОРГИЕВ, „Петиции на Власите против присоединувањето на Тесалија кон Грција од јуни – јули 1881 година“, Зб. *Власите на Балканот*, Скопје 2005, 54.

³¹ ВЪСТИТЕЛЕВЪ, *цит. дело*, 17.

³² Ελευθερία Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, *Η στάση της ρουμανικής προπαγάνδας στην προσάρτηση της Ήπειρο-Θεσσαλίας στην Ελλάδα, Αντιδράσεις και Επιπτώσεις*, Ιωάννινα 1984, 332-333.

³³ Evangelos KOFOS, *Greece & the eastern crisis, 1875-1878*, Thessaloniki 1975, 68-69.

Очигледно, во пресрет на една Руско-турска војна во којашто Романија гледала шанса да извојува независност и територијално проширување кон Добруца, во Букурешт биле подготвени да ги жртвуваат Власите и лесно да му ги препуштат на Грчкото Кралство во замена за грчката помош во војната со Османлиите.

Дволичноста на Романија била уште повеќе изразена во пресрет и за време на Берлинскиот конгрес. Додека, од една страна, романските државници истакнувале дека се грижат за влашките интереси и истите ги покровителстуваат, од друга страна, делата на политичарите оставале сосема поинаков впечаток. Во пресрет на конгресот во Берлин, романскиот министер за образование, Георге Кицу, го информира својот колега од министерството за надворешни работи на Романија, Михаил Когалничану, дека Апостол Маргарит подготвува меморандум за влашките аспирации, кој што планирал да го испрати во Берлин. Притоа, романските политичари се согласиле дека моментот не е погоден за авантури од таков тип.³⁴ На Берлинскиот конгрес Романија се борела против приклучувањето на Бесарабија кон Русија и воопшто не била заинтересирана да ги брани влашките интереси во Тесалија.³⁵ Романскиот премиер, Јон Братиану, изјавувал дека Романија нема никаков интерес да се скара со Грција заради Власите во Тесалија и дека „*било сосема природно Грција да го земе тој дел од Европска Турција и на тој начин да ги ослободи тамошните Власи од османлиска власт*“.³⁶ При финалните етапи од преговорите за грчко-турската граница во 1881 година, романското министерство за надворешни работи му дало јасни инструкции на својот амбасадор во Цариград да се воздржи од секакви дејствија што би можеле да го оддолжат завршувањето на преговорите.³⁷

Маргарит останал глув за ваквите барања со што дополнително ја комплицирал позицијата на Букурешт и убедливо ги демантира грчките тези за романска режија на неговото дело.

Ни Османлиите немале голема доверба во генералниот инспектор. Иако дел од активностите на Маргарит биле насочувани од Портата и биле директно спротивставени на грчките интереси, тој се спротивставувал и на османлиските барања да ја задржат Тесалија. Во разговор со австроунгарскиот конзул во Солун, фон Монтлонг, Маргарит си допуштил слобода да конструира една автономна Албанија под османлиски протекторат, со којашто, кога „болниот од Босфорот“ ќе биде истеран во Азија, би се поврзале и Власите.³⁸ Всушност, Маргарит ја прифатил линијата на Албанската лига за независност на Албанија и застапувал автономија на Голема Влахија, населена со Власи и Албанци.³⁹

³⁴ Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică, *fond Kogălniceanu*, dosar 408, pachet XXIII/21, f.1-2.

³⁵ J. АРГИНТЕАНУ, *цит. дело*, 192.

³⁶ Според: Г. БАРБОЛОВ, *цит. дело*, 106.

³⁷ Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească, Evolutia ei de la origini până la pacea de la București 1913 și poziția Austro-Ungariei*, București 1994, 57, белешка 27.

³⁸ *Македо-Романско друштво за култура* (Под редакција на Катерина ТОДОРСКА), Скопје 2002, 64.

³⁹ Кирил Патриарх БЪЛГАРСКИ, *Принос към униатството в Македония след освободителната война (1879-1895), Доклади на френските консули в Солун*, София 1968, 226.

Веројатна и прифатлива изгледа теоријата дека Маргарит работел самоиницијативно и соработувал со другите влашки дејци во правец на остварување на конечната цел – формирање на автономна влашка држава. За таа цел територијалната база врз којашто би се изградила оваа држава, Епир и Тесалија, не смеела да ѝ припадне на Грција.⁴⁰ Очигледно, Маргарит бил доволно мудар да не дозволи да биде престолен во оружје во туѓи раце. Тој тактички соработувал со секој што во случајот можел да биде полезен за остварување на идеалот, исто како што одредени политички фактори ја користеле неговата дејност за остварување на сопствената цел. Но кога интересите на Романија и Османлиите не соодветствувале со влашките национални интереси, тој не се колебал да откаже послушност и да продолжи по зацртаниот пат.

Што се однесува до локалните Власи, дел од нив му се придружиле на Маргарит и решиле да се спротивстават на грчката анексија на Тесалија. Според поранешниот претседател на Романската академија, Константин Истрати, 130 000 Власи се потпишале на протестот против грчката анексија на Тесалија.⁴¹ Иако бројката е преувеличена, Маргарит успеал да анимира голем број сонародници да го изразат својот револт кон решението за поделба на териториите населени со Власи. Истовремено, не бил мал бројот на Власите што претпочитале Тесалија да ѝ припадне на Грција и се потпишувале на грчките петиции со коишто се докажувало правото што Грција го полагала на Епир и на Тесалија.⁴² Особено популарен бил Манифестот упатен до Власите од Пинд, подготвен од управникот на божигропските имоти, архимандритот Григориј Агиотафитис, во којшто пишувало дека „Власите се нерастопливо соединети кон грчката нација“ и дека сè што било публикувано во Европа за нивната позиција кон грчко-турското прашање е имагинарно и лажно. Манифестот завршувал со зборовите: „Ние сме Елини по срце и сакаме да бидеме Елини на дело“.⁴³ Иако подоцна се покажало дека добар дел од потписите биле собрани со закани и заплашувања,⁴⁴ многу Власи своеволно се потпишале на петицијата. Значаен дел од Власите, како впрочем и другите христијански народи, го сметале за несреќа останувањето под османлиска власт, а Меморандумот на Маргарит, колку и да содржел аргументи што изгледале оправдани, како алтернатива нудел останување под власта на другOVERците. Чувствата на најголемиот дел Власи што во 1881 година го претпочитале Грчкото Кралство пред Османлиската Империја убаво ги доловил Валентајн Чирол при разговорот со влашките првенци во Еласона – „Ние сме мала нација и одвај можеме да се надеваме на независност. Затоа, подобро да зависиме од Грците, чијшто јазик го разбираме и чијашто вера ја споделуваме, отколку од Турците. Но ние засекогаш ќе останеме Власи“.⁴⁵

⁴⁰ M.D. PEYFUSS, *цит. дело*, 56.

⁴¹ C.I. ISTRATI, *Calătorie la Româniî din Macedonia*, Calendarul Aromânesc pe anul 1912, Bucureşti 1912, 32.

⁴² *Француски документи за историјата на македонскиот народ*, Серија VI, том I (1878-1879), Под редакција на Андрија ЛАИНОВИЌ, Иван КАТАРЦИЈЕВ и Љубомир ГЕРАСИМОВ, Скопје 1969, 100-102.

⁴³ ВЪСТИТЕЛЕВЪ, *цит. дело*, 18-21, белешка 1.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ M. Valentine CHIROL, *Twixt Greek and Turk or Jottings during a journey through Thessaly, Macedonia and Epirus in the autumn of 1880*, Edinburgh & London 1881, 42-43.

Сепак, се чини, на мнозинството Власи и не им било важно кому ќе му припадне Тесалија, туку како ќе биде поделена. Околу 14 000 потписници, Власи од Пинд, од Епир и од Тесалија, упатиле барање до големите сили со кое побарале на Грција да ѝ припадне или што поголема или што помала територија, со што, без оглед на крајното решение, тие не би биле поделени меѓу две држави.⁴⁶ Причините за ваквото размислување биле од егзистенцијална природа. Исцртувањето на новата граница ги поделило летните и зимските влашки живеалишта меѓу две држави. Влашките сточари биле принудени двапати годишно да ја поминуваат границата, да плаќаат царини и двојни даноци и, конечно, да се откажат од традиционалниот начин на живеење и од традиционалните професии со коишто ја обезбедувале егзистенцијата.⁴⁷

4. Кон крајот на XIX век, тесалиското прашање било повторно актуализирано. Во првата половина на 1896 година се засилиле револуционерните пулсации на островот Крит. Тајни комитети, потпомогнати со оружје и со борци од Грција, подготвувале масовно востание за отфрлање на османлиската власт и за обединување со Грција.⁴⁸ Незадоволни од статусот на својот остров, во мај 1896 година критските револуционери ги блокирале османлиските војски во градот Вамос. Одговорот на војската бил жесток. Тоа било сигнал за востание.⁴⁹

Задлабочувањето на критската криза го поставило на преден план прашањето за османлиското наследство. Евентуалното обединување на Крит со Грција и нарушувањето на воспоставеното статус кво отворало простор за политички калкулации кај другите балкански држави. Во фокусот на овие активности, пресметки и преговори се наоѓало македонското прашање. Во тој дух, летото 1896 година, започнале сондажи меѓу балканските држави и се разгледувала идејата за политички договор насочен против Османлиската Империја. Не мирувал ни Цариград. Тамошните политичари продолжиле да лавираат по прашањето за реформи во Македонија и задоволувањето на бугарските, српските и романските црковно-училишни аспирации. При тоа, од османлиската престолнина не забораваале да нагласат дека исполнувањето на барањата можело да стане реален факт само под услов балканските држави да влезат во воено-политички сојуз со империјата или, во најмала рака, да не влегуваат во меѓусебни антиосманлиски сојузи. Во овој контекст, султанот им предложил на Романија и Бугарија склучување на воена алијанса, но предлогот бил одбиен.⁵⁰ Во долгорочните планови на Османлиската Империја биле вклучени и Власите. Соочена со негативни одговори од сите балкански престолнини и свесна дека евентуалната грчко-турска војна би се одвивала на територија населена со влашко население, Портата започнала директни преговори со Апостол Маргарит. Во јули 1896 година големиот

⁴⁶ A.J.B. WACE and M.S. THOMPSON, *The nomads of the Balkans, An account of life and customs among the Vlachs of Northern Pindus*, London 1914, 167.

⁴⁷ N. PAPULI, *Aromânii din Caria (Tesalia)*, Graiu Bun, I/4-5, București 1906, 109.

⁴⁸ Жеко ПОПОВ, *Българският национален въпрос в българо-румънските отношения 1878-1902*, София 1994, 366.

⁴⁹ Ванчо ГОРГИЕВ, *Слобода или смрт. Македонското револуционерно национално-ослободително движење во Солунскиот вилает 1893-1903 година*, Скопје 2003, 222.

⁵⁰ Trandafir. G. DJUVARA, *Mes missions diplomatiques, Belgrade-Sofia-Constantinople-Galatz-Bruxelles-Le Havre-Luxembourg-Athenes, 1887-1925*, Paris, 1930, 26-27; Радослав ПОПОВ, *Балканската политика на България 1894-1898*, София 1984, 188-190.

везир се обидел да го сондира мислењето на генералниот инспектор за однесувањето на Власите од Пинд и пограничните региони во случај на војна со Грција. Маргарит истакнал дека Власите му се верни на султанот и ветил дека влашките овчари ќе соработуваат со Турците.⁵¹

5. Неколку дена пред официјалниот почеток на Грчко-турската војна, околу 3 000 грчки доброволци навлегле на османлиска територија.⁵² Во договор со грчката Влада, доброволците требало да навлезат во југозападна Македонија и да го нападнаат десното крило на османлиската армија.⁵³ Ноќта на 27 март/8 април 1897 година четите ја преминале грчко-турската граница и започнале да крстосуваат низ околните села. До локалното население бил упатен апел масовно да се дигне на востание и да се бори за слободата на нивната грчка земја.⁵⁴ Во првите три дена доброволците успеале да ги заземат главните патишта до Гревена, но веќе на 31 март биле целосно поразени и се повлекле на грчка територија. Андартската провокација била неуспешна и на Османлиите им дала одличен повод за започнување војна со Грција.⁵⁵

За нас од посебен интерес е односот на локалното влашко население спрема грчките доброволци. Според странските набљудувачи, грчките чети се надевале на помош од пограничното христијанско население, но таа не им била укажана. Дописникот на „Ројтерс“, којшто ги придружувал доброволечките чети, В. К. Роус, ја наведува индиферентноста на локалното население како главна причина за брзиот пораз на доброволците.⁵⁶ Посебно силен отпор покажало влашкото население. Додека, од една страна, грчките села Кипурио, Пигадица, Залово, Ситово, Критадес и Плисија биле освоени без поголеми тешкотии,⁵⁷ влашките села дале оружен отпор. Селаните од Балтино се затвориле во своите куќи и одбивале да им се придружат на доброволците.⁵⁸ Според грчкиот весник „То Асти“, група од триесетина Власи, предводени од Стерју Милбор, Даука и Михаил Тегујани, ја протерале четата што го нападнала Балтино и убиле $\frac{3}{4}$ од грчките четници, а уште 100 Власи побарале оружје за да се борат од османлиската страна.⁵⁹ Учителот во романското училиште во Турја, Димитри Чикма, организирал 110 борци и вооружено им се спротивставил на четите што се обиделе да навлезат во пиндското село.⁶⁰ И Апостол Маргарит го исполнил ветувањето дадено на големиот везир. Влашките сточари соработувале со Османлиите. Британецот Клив Бигам известува дека грчкото погранично население било тивко и преплашено, а Власите изгледале многу среќно и работеле на изградба и

⁵¹ ДАРМ, М.А.Е., *fond 21 – Constantinopol*, мф. 1714, Vol. 34/1896, Therapia, 22.07/03.08.1896, 214.

⁵² W. Kinnaird ROSE, *With the Greeks in Thessaly*, s. 1, 1898, 50.

⁵³ *Ιστορία ελληνικού έθνους, Τόμος ΙΔ', Νεώτερος ελληνισμός, από το 1881 ως το 1913*, Αθήνα 1977, 127.

⁵⁴ W. K. ROSE, *цит. дело*, 52-53.

⁵⁵ *Ιστορία ελληνικού έθνους...*, 127.

⁵⁶ W. K. ROSE, *цит. дело*, 54.

⁵⁷ Исто, 53-54.

⁵⁸ Исто, 53.

⁵⁹ Според *Gazeta Macedoniei*, I/12, 20.4.1897, 1, 3.

⁶⁰ А. НЌИУ, *цит. дело*, 102, белешка 4.

поправка на патиштата низ коишто требала да мине турската војска.⁶¹ Власите од Берско го вршеле преносот на прехранбени продукти за војската.⁶² Сето снабдување со храна за Османлиите било во влашки раце. Непосредно по започнувањето на Грчко-турската војна, 10 000 Власи од Македонија потпишале меморандум испратен до султанот и амбасадорите на големите сили во Цариград, со кој побарале оружје и се понудиле да се борат против Грција.⁶³ Сите овие активности биле координирани од Апостол Маргарит. Неговата куќа во Битола „беше постојано место за аџилак на христијанските челници, пред сè Власи, повикувани да известуваат за локалните услови и да добијат совет како да се однесуваат со грчките банди“.⁶⁴ Дека Маргарит одлично си ја извршил работата ни потврдува Британецот Елис Бартлет: „Транспортот на турската армија беше вистинско чудо. Како таа огромна маса од 100 000 луѓе мина низ тие ужасни патишта, одвај проодни, и стигна во Тесалија, а притоа беше редовно снабдувана со храна и оружје, беше предмет на восхит и зачуденост кај странците“.⁶⁵

По само тринаесетина дена од започнувањето на воените дејства, османлиската армија успеала да го порази својот противник. Брзиот и понижувачки пораз ја прикажал во вистинска светлина несразмерноста меѓу скромните воени можности на грчката држава и нејзините иредентистички желби. Сепак, мировниот договор меѓу двете земји не бил на голема штета на Грчкото Кралство. Крит добил автономија под османлиски суверенитет. Грција била принудена да плати воени репарации и била воспоставена Меѓународна комисија за контрола врз отплаќањето на грчкиот надворешен долг. Меѓу другото, Грција се обврзала на Османлиите да им отстапи мал дел од Тесалија.⁶⁶ Токму ова последново ги раздвижило дипломатиите на двете земји. Како и во периодот од 1878 до 1881 година, започнале серија дипломатски надмудрувања и битки за прикажување на грчките, т.е негрчките чувства на влашкото население во Тесалија. Како последица на овие активности, Власите од тесалиските села испратиле бројни петиции до европските сили, со дијаметрално спротивна содржина. Во петиција од 8 јули 1897 година, 107 потписници од влашкото село Малакаши се закачиле дека „доколку нашите села ѝ се дадат на Турција... ние сме подготвени наместо да го толерираме јаремот на тиранинот, да го запалиме нашиот имот, да ги запалиме нашите домови и да побегнеме во Грција“.⁶⁷ Кога во 1898 година Комисијата за одбележување на грчко-турската граница решила селото Куцофлијани да ѝ припадне на Османлиската Империја поради тоа што било влашко, сите жители емигрирале на грчка територија, откако претходно ги откопале и со себе ги зеле коските на своите предци.⁶⁸ Бројни биле и Власите што барале да не бидат вратени под

⁶¹ Clive BIGHAM, *With the turkish army in Thessaly*, London 1897, 14-15.

⁶² *Британски документи за историјата на Македонија. Том V, 1886-1900* (Редакција Драги ЃОРЃИЕВ), Скопје 2005, 518

⁶³ *Gazeta Macedoniei*, I/13, 27.4.1897, 3.

⁶⁴ M. PINETTA, *цит. дело*, 12.

⁶⁵ Ellis Ashmead BARTLETT, *The battlefields of Thessaly, With personal experiences in Turkey and Greece*, London 1897, 77-78.

⁶⁶ Ричард КЛОГ, *Историја грчке новог доба*, Београд 2000, 73.

⁶⁷ *Archives diplomatiques*, serie 2, Tome LXVI, Paris 1898, 217-218.

⁶⁸ Michel S. KEBEDGY, *La question Macédonienne*, Revue de droit international et de législation comparée, XXXVI, Serie 2, Tome VI, Bruxelles 1904, 11.

грчка власт.⁶⁹ Дел од нив испратиле петиции до француското Министерство за надворешни работи и барале цела Тесалија да ѝ биде вратена на Османлиската Империја.⁷⁰ Петиција со слична содржина била упатена и до италијанското Министерство за надворешни работи. Во неа Власите од Тесалија тврделе дека никогаш нема да прифатат враќање на Тесалија кон Грција и дека тие, доколку е потребно, на тоа ќе се спротивстават со оружје.⁷¹ Околу 11 000 потписници на меморандум подготвен од Власите од Армиро и Трикала побарале Тесалија да биде окупирана од Турција а Крит од Грција.⁷² Меѓу другото, овие Власи тврделе дека откако санџакот Трикала бил припоен кон Грција, тие го изгубиле сиот свој имот. Притоа, тие биле изложени на постојани грабежи и вандализми од страна на грчки банди. „Доколку Европа ѝ го даде Трикалскиот санџак на Грција... таа ќе ја запечати нашата пропаст“ – заклучиле потписниците на меморандумот.⁷³

Како и во 1881 година, забележлива е силната поделеност во влашките редови. Истата во најголема мера се должела на егзистенцијалните причини. На Балканот немало влашки институции низ коишто Власите самостојно би се организирале и, без разлика дали тие ќе ја избереле Грција или Османлиската Империја, сепак останувале под туѓа власт. Дел од влашкото население, особено оној слој што живеел во градовите или слојот што се занимавал со земјоделство, ја претпочитал православна Грција поради можностите што им ги нудела на своите христијански државјани. Бројното сточарско население сепак ги претпочитало условите што му ги нудела Османлиската Империја и покажувало силен револт кон одземањето на нивните пасишта и тешките царини наметнати од грчките власти. Во 1881 година странските патописци ги забележале зборовите на влашките полуномади коишто се спротивставувале на грчката анексија на нивните територии: „Бог лете ни ги дава планинските пасишта за нашите стада, а зиме (османлиската, б.н.) Владата ни ги дава низините. Што повеќе може да ни даде грчкиот крал?“⁷⁴ Две децении подоцна, друг влашки сточар од Тесалија ја потврдил оправданоста на стравувањата на своите сонародници: „Ме боли кога ќе се сетам на животот во минатото и на овој денес! Едно време Господ одеше по земја. Каде се сега стадата со овци, каде се карваните? Од кога им паднавме в раце на Грците, изгубивме сè“.⁷⁵

Епилогот на грчко-турскиот граничен спор од 1878-1881 година директно влијаел врз еволуцијата на македонското и влашкото национално прашање. Со територијалното проширување во Епир и во Тесалија, Грција стигнала до границите на Македонија и јасно ги истакнала своите претензии спрема најбогатата османлиска европска провинција. Истовремено, грчката анексија на Тесалија ги неутрализирала сите влашки обиди за зачувување на влашкото јадро во рамките на една држава. Значаен дел од влашкото население се нашол во рамките на Грчкото Кралство. Новата граница ги отежнала сезонските миграции на влашките сточари и многумина решиле

⁶⁹ E. A. BARTLETT, *цит. дело*, 333.

⁷⁰ *Archives diplomatiques...*, 168-169.

⁷¹ Исто, 171.

⁷² *Gazeta Macedoniei*, I/15, 11.5.1897, 3; I/18, 1.6.1897, 3.

⁷³ Исто, I/20, 22.6.1897, 2-3.

⁷⁴ M. V. CHIROL, *цит. дело*, 43-44.

⁷⁵ N. PAPULI, *цит. дело*, 109.

постојано да се населат во своите зимски престојувалишта во Тесалија. На тој начин драстично се намалил бројот на влашкото население во Македонија. Поради својата малобројност во Османлиската Империја, Власите веќе не можеле да се надеваат на дел од колачот при распределбата на османлиското наследство во Европа, а влашкото прашање добило само периферна улога во рамките на македонското прашање.

Nikola MINOV

THE LOST WALLACHIA

Summary

This study examines the “*Aromanian question*” during the protracted negotiations between Greece and the Ottoman Empire for the new border in Thessaly (1878-1881), as well as the behavior of certain Aromanian groups during the Greco-Turkish war (1897). The medieval “Great Wallachia”, or Thessaly Wallachia, was the historical foundation on which some Aromanian circles based their claims for an autonomous Aromanian state in the Balkans. The vague call of the Congress of Berlin (1878) for a border rectification between Greece and the Ottoman Empire immediately prompted a strong reaction from the above mentioned circles. Faced with the possibility to lose Thessaly to Greece, Apostol Margarit and his collaborators started a series of diplomatic and field activities to prove the Aromanian, or at least the non-Greek character of the region. All their attempts proved futile. In 1881 most of Thessaly was transferred to Greece, so the “Aromanian question” was destined to play a peripheral role within the “Macedonian question”.